

ფულადი ვალდებულებისგან გათავისუფლება ან ხელშეკრულების მისადაგება პანდემიისას

ფორსმაჟორად ცნობილი ფრანგული კონსტრუქცია უცნობია ქართული კანონმდებლობისთვის, თუმცა მასში ასახული არაა არც შესრულების შეუძლებლობის¹ გერმანული ინსტიტუტი.² ლიტერატურაში გამოთქმული პოზიციის მიხედვით, კანონშემოქმედს ამ შემთხვევის რამენაირად მონესრიგება უბრალოდ გამორჩა.³ იქიდან გამომდინარე, რომ ფორსმაჟორი გამკაცრებული პასუხიმგებლობის გამორიცხვის ძალიან ვიწრო და მრავალწინაპირობებიანი კონსტრუქციაა,⁴ რომლის მართლწესრიგში გათვალისწინება შეცვლილი გარემოებებისადმი ხელშეკრულების მისადაგების ინსტიტუტს (სკ-ის 398-ე მუხლი) უსარგე-

ბლოს ხდის,⁵ ქართული კანონმდებლობის განმარტებისთვის ფრანგული გადაწყვეტა უკუგდებულ უნდა იყოს.

შეუძლებლობა გამორიცხავს მოვალისგან ვალდებულების ნატურით (პირველადი ფორმით) შესრულების მოთხოვნას, ამიტომ, მისი სამართლებრივი შედეგის მნიშვნელობის გამო, უპირველესად შესასრულებელი ვალდებულების შინაარსი დგინდება.⁶ განსახილველ შემთხვევაში ეს ვალდებულება ფულადია, რაც საერთოდ გამორიცხავს მისი შესრულების ვალდებულებიდან გათავისუფლების დასაშვებობაზე რაიმე სახის მსჯელობას - ფულის გადაცემა მისი აბსტრაქტული მსყიდველობაუნარიანობის მინიჭებაა,⁷ რომლის შესრულებაც ყოველთვისაა შესაძლებელი.⁸ შეუძლებლობის მთელი კონცეფცია იმაზეა აგებული, რომ მოვალეს შეთანხმებული ფორმით შესრულება ან საერთოდ არ შეუძლია, ან

¹ შდრ. ნ. ჩიტაშვილი, შეცვლილი გარემოებისადმი ხელშეკრულების მისადაგება, როგორც ვალდებულების შესრულების გართულების სამართლებრივი შედეგი, სამართლის ჟურნალი 1/2014, 208-209, სადაც ეს ორი კონსტრუქცია ერთსა და იმავე შედეგამდე მიმავალ ინსტიტუტადაა შეფასებული.

² სკ-ის 401-ე მუხლის სახელწოდება სრულადაა აცდენილი მის შინაარსს და, ამდენად, ვერ მოიაზრება შესრულების შეუძლებლობის მომწესრიგებელ დანაწესად, შდრ. გ. ვაშაკიძე, სამოქალაქო კოდექსის კომენტარი, წიგნი III, თბილისი, 2020, 401-ე მუხლი, მე-4 ველი.

³ ლ. სირდაძე, თბილისის სააპელაციო სასამართლოს 2011 წლის 8 თებერვლის განჩინება №2ბ/4450-10, გადაწყვეტილების ანალიზი, ქართულ-გერმანული შედარებითი სამართლის ჟურნალი 1/2019, 57.

⁴ გარდაუვალობა, განუჭვრეტადობა, ფორსმაჟორის გარეგან ფაქტორზე დამოკიდებულება და შესრულების შეუძლებლობა (და არა მხოლოდ მისი გართულება), Barry Nicholas, Force Majeure and Frustration of Contract, Ewan McKendrick (Ed.), 2013, 24-25.

⁵ ლ. სირდაძე, თბილისის სააპელაციო სასამართლოს 2011 წლის 8 თებერვლის განჩინება №2ბ/4450-10, გადაწყვეტილების ანალიზი, ქართულ-გერმანული შედარებითი სამართლის ჟურნალი 1/2019, 61.

⁶ Ernst, in Münchener Kommentar zum BGB 8. Aufl. 2019, &275 Rn. 34.

⁷ Grundmann, in Münchener Kommentar zum BGB 8. Aufl. 2019, &245 Rn. 84.

⁸ „მოვალეს ფული უნდა ჰქონდეს“ - დანვრილებით იხ. ლ. სირდაძე, თბილისის სააპელაციო სასამართლოს 2011 წლის 8 თებერვლის განჩინება №2ბ/4450-10, გადაწყვეტილების ანალიზი, ქართულ-გერმანული შედარებითი სამართლის ჟურნალი 1/2019, 62 და იქვე მითითებული ლიტერატურა, გ. ვაშაკიძე, სამოქალაქო კოდექსის კომენტარი, წიგნი III, თბილისი, 2020, 401-ე მუხლი, მე-9 ველი.

ეს არათანაზომიერად დიდ ძალისხმევასა და თანხებთანაა დაკავშირებული. უკიდურეს შემთხვევაში, მოვალისგან ვერ იქნება მოთხოვნილი ისეთი შესრულება, რომელიც ტექნიკურად შესაძლებელი, თუმცა არაგონივრულია.⁹ სწორედ ამაში ჩანს ფულადი ვალდებულების სპეციფიკა - სხვა სახის გვაროვნული ვალდებულების შესრულებისას ამგვარი არათანაზომიერი გარჯა გამოწვეული შეიძლება იყოს, მაგალითად, შესრულების საგნის მდინარეში ჩავარდნით,¹⁰ რისი ანალოგიური წინალობაც, რომლის გადალახვა მოვალეს შეიძლება დასჭირდეს, ფულის შემთხვევაში არ არსებობს. ის, რომ პირს არ ეძლევა შრომის შესაძლებლობა პანდემიის თანმდევი მოვლენებიდან გამომდინარე, მისი შესრულების ვალდებულებას მაინც ვერ აქარწყლებს, წინააღმდეგ შემთხვევაში, აზრი დაეკარგება და სააღსრულებო სამართლის არსებობას.¹¹ ამგვარი გადაწყვეტა გამომდინარეობს შეუძლებლობის შედეგებიდან - მოვალე, შეუძლებლობის მისგან არაბრალეული გარემოებით დაფუძნებისას,¹² საერთოდ თავისუფლდება ნებისმიერი სანქციისგან, რაც საგამონაკლისო, ვინრო განმარტებითა

და სამართალშეფარდებით დადგენილი წინაპირობები უნდა უძლოდეს წინ.

Pacta sunt servanda-ს პრინციპს შედარებით ნაკლებად ხელყოფს ხელშეკრულების მისადაგება შეცვლილი გარემოებისადმი. ზოგადი გადაწყვეტის მიხედვით, ფულადი ვალდებულებისთვის სკ-ის 398-ე მუხლთან შედარებით უპირატესად გამოსაყენებელი ნორმა სკ-ის 389-ე მუხლია იმ შემთხვევისთვის, როდესაც იცვლება ვალუტა ან ფულის კურსი.¹³ ეს ცვლილება ძალიან მასშტაბური ხასიათის უნდა იყოს, როგორცაა ჰიპერინფლაცია, საგადამხდელო ბალანსის მოშლა და ნორმალური სამეურნეო კავშირების დარღვევა.¹⁴ კანონმდებელმა ფულად ვალდებულებებთან მიმართებაში ხელშეკრულების საფუძვლის რღვევის საგამონაკლისო შემთხვევებად სწორედ დასახელებული ანომალიური შემადგენლობები მიიჩნია, ხოლო მათზე დამატებით სკ-ის 398-ე მუხლით გათვალისწინებული წინაპირობებიც ყველა სიტუაციაში გავრცელება უბრალოდ არასწორია - ამით სრულად ეკარგება მნიშვნელობა ფულის სხვა ნივთისგან საგამონაკლისო ბუნების ხაზგასმას. ის მოტივაცია, რაც შეიძლება მოვალეს ამოძრავებდეს ვალდებულების მნიშვნელოვნად გართულებისას ხელშეკრულების მისადაგების მოთხოვნისთვის (ობიექტურ გარემოებებად მიჩნეული ხელშეკრულების ეკვივალენტურობის ან მიზნობრიობის რღვევა)¹⁵ ფულთან მიმართებაში არააქტუალური ან ისედაც მოცულია სკ-ის 389-ე მუხლით. მითითება იმაზე, რომ მოვალეს ჰქონდა სტაბილური შემოსავალი სესხის მიღებისას, მაგრამ მოთხოვნის ვადამოსუ-

⁹ პრაქტიკულ შეუძლებლობად ცნობილი შემთხვევები, ი. კროპჰოლერი, გერმანიის სამოქალაქო კოდექსი, სასწავლო კომენტარი, 2014, § 311 Rn 3.
¹⁰ გ. რუსიაშვილი, თ. დარჯანია, დ. მაისურაძე, ზოგადი ვალდებულებითი სამართალი, კაზუსების კრებული, თბილისი, 2020, 93.
¹¹ ლ. სირდაძე, თბილისის სააპელაციო სასამართლოს 2011 წლის 8 თებერვლის განჩინება №2ბ/4450-10, გადაწყვეტილების ანალიზი, ქართულ-გერმანული შედარებითი სამართლის ჟურნალი 1/2019, 62.
¹² გერმანული მოდელით, შეუძლებლობა გამორიცხავს პირველად შესრულებას და მას ენაცვლება ზიანის ანაზღაურების ვალდებულება (საორიენტაციო კრიტერიუმია კრედიტორის პოზიტიური ინტერესი), რომელიც არსებობს მხოლოდ შეუძლებლობის მოვალის ბრალეულობით დადგომის შემთხვევაში, *Ernst, in Münchener Kommentar zum BGB 8. Aufl. 2019, § 275 Rn. 71-72.*

¹³ სუსგ №ას-1298-2018, 2019 წლის 22 მარტი.
¹⁴ ქ. მესხიშვილი, სამოქალაქო კოდექსის კომენტარი, ნიგნი III, თბილისი, 2019, 389-ე მუხლი, მე-8 ველი.
¹⁵ გ. ვაშაყიძე, სამოქალაქო კოდექსის კომენტარი, ნიგნი III, თბილისი, 2019 398-ე მუხლი, 14-16 ველები.

ლობისას რეალობა შეიცვალა, მხედველობაში მისაღები არაა იმავე ზოგადი პრინციპიდან გამომდინარე, რომელიც ვარაუდობს, რომ მოვალეს ფულადი ვალდებულების შესრულება ყოველთვის შეუძლია/უნდა შეეძლოს (იხ. ზემოთ). ამასთან, მოვალე ატარებს კონტრაქტის შერჩევის რისკს - დამსაქმებლის (თუნდაც ობიექტური გარემოებით გამონვეული) უუნარობა, უზრუნველყოს პირი სამუშაოთი, ვერ გამოდგება ხელშეკრულების მისადაგების მოთხოვნის საფუძვლად, სკ-ის 397-ე მუხლის მიხედვით. ზოგადი პრინციპის მიხედვით, მოვალე ატარებს „რეალობის“ რისკს.¹⁶ თუმცა საკითხავია, შეიძლება თუ არა ამ განმარტების უცვლელად დატოვება ყველა, მათ შორის, უკიდურესად მძიმე შემთხვევებისთვისაც. პასუხი უნდა გაეცეს კითხვას, რა მომენტში ბოჭავს კეთილსინდისიერების პრინციპი კრედიტორს იმგვარად, რომ მას აღარ აქვს უფლება, მისი ინტერესის გათვალისწინების პირობებშიც კი, მოვალეს ხელშეკრულების იმავე პირობებით ფულადი ვალდებულების შესრულება მოსთხოვოს.

გერმანული ომისშემდგომმა გამოცდილებამ აუცილებელი გახადა *clausula rebus sic stantibus* პრინციპის¹⁷ სამართალში შეზღუდულად აღიარება იმგვარად, რომ ეკონომიკური კრიზისიდან გამომდინარე პირებს მიეცათ ხელშეკრულების მისადაგების უფლება.¹⁸ იმავე ისტორიული წინამძღვრების პირობებში სასესხო ვალდებულებთან მიმართებით ვითარების მოწესრიგების

მცდელობა გამოიხატა ამ ვალდებულებებთან მიმართებაში სპეციალური რეგულაციების მიღებით,¹⁹ რომელიც იცავდა მოვალეს ვადის გადაცილების ან ვალდებულების სრულად შეუსრულებლობიდან გამომდინარე პასუხისმგებლობებისაგან.²⁰

ზოგადად, შესრულების მნიშვნელოვნად გართულების შემადგენლობა არ მოიაზრებს ფულის დაბრუნების შემთხვევებს იმიტომ, რომ ფულის ვერდაბრუნების რისკი სამოქალაქო ბრუნვის ნორმალური მახასიათებელი და მოვლენების ჩვეული განვითარების ნაწილია. მაგრამ თუკი შემოსავლის არარსებობის გამომწვევი მიზეზი გაცდა მოვალის რისკის სფეროს,²¹ უკიდურეს შემთხვევებში სავსებით დასაბუთებადია იმის მიჩნევა, რომ მხოლოდ ვალდებულების ხასიათი ვერ იქნება საკმარისი არგუმენტი შესრულების გართულების თანმდევი მოთხოვნის გამორისარიცხად. პანდემია ისეთი მოვლენაა, რომელზეც კონტროლი არავის, მით უფრო, ერთ პირს არ ძალუძს და მისი გათვალისწინება ისეთ მომენტში, როდესაც COVID-19-ის პირველი შემთხვევაც კი არ ყოფილა დაფიქსირებული, შეუძლებელია. ამავე დასაბუთებით, რა თქმა უნდა, ხელშეკრულების მისადაგების მოთხოვნა განწირულია წარუმატებლობისთვის იმ შემთხვევაში, როდესაც მსესხებლისთვის უკვე ცალსახა იყო ვირუსის გავრცელების წინააღმდეგ მიმართული ზომების ხასიათი და თავისთავადი შედეგები. სკ-ის 398-ე მუხლი ითვალისწინებს მხოლოდ იმ შემთხვევას, როდესაც გარემოებები შეიცვალა ხელშეკრულების დადების შემდეგ და ისინი მხარის მიერ წინასწარ განუჭვრეტადი იყო.

¹⁶ *Finkenauer*, in Münchener Kommentar zum BGB 8. Aufl. 2019, &313 Rn. 60.

¹⁷ ყოველი ხელშეკრულების იდება იმ წინაპირობით, რომ არსებული გარემოებები უცვლელი იქნება მოთხოვნის ვადამოსულობის მომენტისთვისაც, ხოლო წინააღმდეგ შემთხვევაში გარიგება ბათილია, *Finkenauer*, in Münchener Kommentar zum BGB 8. Aufl. 2019, &313 Rn. 20.

¹⁸ *Finkenauer*, in Münchener Kommentar zum BGB 8. Aufl. 2019, &313 Rn. 23.

¹⁹ *Finkenauer*, in Münchener Kommentar zum BGB 8. Aufl. 2019, &313 Rn. 306.

²⁰ *Finkenauer*, in Münchener Kommentar zum BGB 8. Aufl. 2019, &313 Rn. 140.

²¹ გ. ვაშაკიძე, სამოქალაქო კოდექსის კომენტარი, წიგნი III, თბილისი, 2019, 398-ე მუხლი, მე-13 ველი.

შესასრულებელი ვალდებულების გადავადების,²² განსხვავებული პირობებით განწესების, ვადაგადაცილებისთვის გათვალისწინებული სანქციების მნიშვნელოვნად შემცირების ან ნაწილობრივ გაუქმების მოთხოვნები კრედიტორის მხრიდან დამატებითი მოთხოვნების (მაგალითად, საპროცენტო განაკვეთის გაზრდის) გარეშე შეიძლება წარმოიშვას მხოლოდ მაშინ, თუ (თვით)იზოლაციის წესების დაცვის აუცილებლობა გახდება დროში საგრძნობი ხანგრძლივობის, მასშტაბური და ინტენსიური, წინააღმდეგ შემთხვევაში, ყველა სასესხო ურთიერთობა უკიდურესად მგრძობიარე იქნებოდა ნებისმიერი ფინანსური კრიზისისადმი. ამის დასადაგენად თამასად შეიძლება გამოდგეს გერმანიაში მსოფლიო ომების შემდგომ არსებული ვითარების მიჩნევა. ლოგიკურია, რომ ხელშეკრულებისადმი მისადაგების უფლების არსებობა სულ მცირე იქამდე უნდა იყოს გამორიცხული, ვიდრე რეალობა იმ ქვეყნის მდგომარეობას არ გაუთანაბრდება, რომელსაც ამ ინსტიტუტის გამოყენება დასჭირდა.

თუკი დავუშვებთ, რომ მდგომარეობა საგრძნობლად, ზოგადი მონახაზით აღწერილის მიხედვით გაუარესდა, იარსებებს ხელშეკრულების მისადაგების მოთხოვნა,

სკ-ის 398-ე მუხლის მიხედვით. ასეთ შემთხვევაში, ქართულ იურიდიულ ლიტერატურაში გამოთქმული გასაზიარებელი პოზიციის მიხედვით, კონტრაქტის ეკისრება მოლაპარაკებებში ჩართვისა და მათი კეთილსინდისიერად წარმართვის ვალდებულება,²³ ხოლო ხელშეკრულების მისადაგებაზე უარი, სკ-ის 398 III მუხლის სიტყვასიტყვითი მნიშვნელობის 8 III მუხლით კორექციის მეშვეობით, დასაბუთებული უნდა იყოს. შექმნილი ვითარების უკიდურესად დამძიმების შემთხვევაში, უარი დასაბუთებლად მხოლოდ იმ შემთხვევაში შეფასდება, თუკი ხელშეკრულების მისადაგებას მოვალე მისი ინტერესის დაცვისთვის სრულად შეუსაბამო პირობებით ითხოვს, მაგალითად, სასესხო ვალდებულების შემთხვევაში საპროცენტო განაკვეთის სრული გაქარწყლების (რაც გულისხმობს გამსესხებლის ინტერესის სრულ და არამართლზომიერ გაუთვალისწინებლობას) ფორმით.

აქედან გამომდინარე, სასამართლოს გადანყვეტილება ხელშეკრულების კონკრეტული პირობებით მისადაგების დაკმაყოფილების შესახებ გამართლებული იქნება მხოლოდ იმ შემთხვევაში, როდესაც COVID-19-ის გავრცელების გამო შექმნილი ვითარება სოციალური არსებობის შემარყვევლად²⁴ შეფასდება.

ნინო ქავშბაია

²² ი. კროპჰოლერი, გერმანიის სამოქალაქო კოდექსი, სასწავლო კომენტარი, 2014, &311, მე-6 ველი.

²³ ნ. ჩიტაშვილი, შეცვლილი გარემოებისადმი ხელშეკრულების მისადაგება, როგორც ვალდებულების შესრულების გართულების სამართლებრივი შედეგი, სამართლის ჟურნალი 1/2014, 220.

²⁴ Finkenauer, in Münchener Kommentar zum BGB 8. Aufl. 2019, &313 Rn. 305.